

Prevajanje rasističnega diskurza o temnopoltih v slovenščino

Janko Trupej

Laška vas 21, SI-3273 Jurklošter
janko.trupej@gmail.com

Prispevek obravnava strategije za prevajanje eksplicitno rasističnega diskurza o temnopoltih in rasističnih poimenovanj za temnopolte v slovenščino. Na podlagi analize 35 prevodov so opredeljene nekatere splošne značilnosti prevajanja rasističnega diskurza o temnopoltih skozi slovensko zgodovino.

Ključne besede: ameriška književnost / prevajanje / prevodi v slovenščino / temnopolti / rasizem / Beecher-Stowe, Harriet / Twain, Mark / Mitchell, Margaret / Steinbeck, John

Uvod

Problematiki prisotnosti rasističnega diskurza o temnopoltih v leposlovju se zaradi zgodovinskih okoliščin precej pozornosti posveča predvsem v bivših kolonialnih silah, npr. Veliki Britaniji, Franciji, Španiji, kot posledica suženjstva in kasnejše skoraj stoletne segregacije pa tudi v ZDA. Vprašanje, kako se je tovrstni diskurz prevajalo, je bilo v tujini že obravnavano (gl. npr. Kujawska-Lis; Weissbrod), medtem ko v Sloveniji problematika prevajanja rasističnega diskurza o temnopoltih še ni raziskana. Zato v pričujočem prispevku¹ prek prevodoslovne analize ugotavljamo, kakšen odnos do temnopoltih zrcalijo slovenski prevodi oz. kakšne strategije so bile v različnih obdobjih uporabljene za prevajanje zadevnega diskurza.

Če želimo primerjati izvirna in ciljna besedila, ki izhajajo iz različnih časovnih in kulturnih okolij, moramo vzpostaviti *referenčni okvir* (Toury 112–113; prim. Lambert in van Gorp 42), zato najprej orišemo zgodovinski odnos do temnopoltih po svetu in na slovenskem prostoru ter opredelimo razvoj relevantnega rasnega izrazoslovja, kar nam nato omogoči vrednotenje uporabljenih prevajalskih strategij. V empiričnem delu raziskave smo se pri izboru korpusa omejili na književna dela, ki so napisana v angleškem jeziku in so bila v izvirnem literarnem sistemu sporna zaradi prisotnosti rasističnega diskurza. Osredotočamo se na dela, ki so bila v slovenščino prevedena večkrat, saj lahko prevodi istega dela ponazorijo spreminjanje prevajalskih strategij skozi čas. Kriterijem izbora² ustrezajo naslednji romani: *Uncle Tom's Cabin; or, Life Among the Lowly* [1852]; *The Adventures of Tom Sawyer* [1876];

Adventures of Huckleberry Finn [1884]; *Gone with the Wind* [1936]; *Of Mice and Men* [1937]. Na ravni celotnega besedila obravnavamo tako prevajanje eksplicitno rasističnega diskurza (stereotipov o temnopoltih, negativnih izjav o njih ipd.) kot tudi prevajanje poimenovanj³ za temnopolte, pri čemer se opiramo na metodologijo za raziskovanje literarnih prevodov Lamberta in van Gorpa (37–47; gl. tudi Kocijančič Pokorn, »Prevodoslovno« 44–46) v kombinaciji z metodologijo van Leuven-Zwartove (*Similarities I* 151–181; *Similarities II* 69–95): izvornik in prevode najprej primerjamo na mikrostrukturni ravni (raven povedi, stavkov in fraz) in nato ugotavljamo, ali so premiki⁴ spremenili makrostrukturno raven posameznega besedila (karakterizacijo pripovednih oseb, medosebne odnose, potek dogajanja ipd.). Rezultate nato obravnavamo tudi v okviru *sistemskega konteksta* (Lambert in van Gorp 46–47): analiza nekaterih dodatnih relevantnih del nam omogoči nekoliko širšo opredelitev značilnosti prevajanja rasističnega diskurza o temnopoltih v slovenščino.

Zgodovinski oris odnosa do temnopoltih

Čeprav so nekatere rasistične prakse obstajale že v antiki (gl. Miles in Brown 22–26), pa je do največjega razmaha rasizma do temnopoltih prišlo v prvih stoletjih novega veka, ko so kolonialne sile izkoriščanje in zaslužnjevanje temnopoltih ljudstev upravičevale na podlagi teorije, da gre za manjvredno raso (ibid. 36). Eno najbolj poznanih instanc tovrstnega rasizma predstavlja institucija suženjstva v ZDA, ki je bila eden poglavitnih razlogov za secesijsko vojno (1861–1865). Tudi po zmagi Severa nad Jugom in odpravi suženjstva Afroameričani sicer niso dosegli enakopravnosti, zato je sledil dolgotrajen boj za državljanske pravice, ki se je na očeh svetovne javnosti intenziviral sredi 50. let 20. stoletja. Sočasno sta potekala tudi procesa dekolonizacije in ustanavljanja Gibanja neuvrščenih, ki sta ravno tako pripomogla k temu, da je rasizem do temnopoltih oz. rasizem nasploh postajal čedalje manj sprejemljiv.

Predvsem v družbah, ki imajo neposredne zgodovinske izkušnje z rasizmom do temnopoltih, je ta problematika deležna tudi precejšnje raziskovalne pozornosti, medtem ko za slovenski narod to ne velja. O slovenski percepciji temnopoltih tako sicer obstajajo nekatere raziskave (gl. npr. Mrak 47–49; Strmčnik; Zajc in Polajnar 74–84), ki se osredotočajo na določeno obdobje, vendar pa vprašanje, kako se je slovenski odnos do temnopoltih skozi zgodovino spreminjal, doslej še ni bilo deležno celovitejše obravnave. Ta odnos smo poskusili orisati na podlagi pregleda več kot 2000 zapisov v (večinoma periodičnih) publikacijah, ki zajemajo obdobje od sredine 19. stoletja do danes.

Za obdobje pred koncem prve svetovne vojne smo tako v konservativnih kot tudi v liberalnih publikacijah ugotovili precejšnjo prisotnost rasističnih pogledov: temnopolti Afričani so pogosto opisani kot divji, primitivni, leni, praznovorni, krvoločni ipd. Sicer je prisotno tudi obsojanje – predvsem nemškega in belgijskega – kolonialnega izkoriščanja in zaslužnjevanja temnopoltih, vendar je iz večine tovrstnih zapisov kljub sočutnemu odnosu razvidno, da »zamorska« kultura ni pojmovana kot enakovredna naši. V celovškem časopisu *Besednik* z dne 20. januarja 1875 npr. zapišejo: »Dasiravno so pa Zamorci tako divji in grozoviti, vendar se nikakor ne spodobi, že oziroma na človeško čast ne, da bi se ž njimi kupčevalo kakor z živino in kar je bilo žalibože zelo razširjeno« (L. 9). Izjemoma so zapisi tudi bolj naklonjeni; anonimni avtor v *Našem kmečkem domu* z dne 1. avgusta 1912 npr. izrazi mnenje, »da so črnci in rdečkarji ravnotako [sic] dobri, kakor kostanjevi Slovenci. Ne gre se za barvo, ampak za druge lastnosti« (57). Tudi poročanje o Afroameričanih je nekoliko bolj pozitivno.

V obdobju med obema vojnama so negativni zapisi še vedno precej pogosti. Zasedili smo primere biološkega rasizma, npr. da so temnopolti »v primeri z Belci manj razviti, infantilnejši, pri njih spolne razlike niso tako izrazite, kakor so pri Belcu« (Škerlj 564), vendar pa je kulturni rasizem pogostejši; anonimni avtor v *Slovenskem gospodarju* z dne 7. maja 1930 npr. opis razmer v Afriki sklene z naslednjimi besedami: »Zamorci so nekaj čudnega, ker lahko spijo kot Evropejci v posteljah, se kopljejo, zabavajo po mestnih kinih ter gledališčih, po preteku nekaj mesecev so pa že zopet prave opice po afriških pragozdih [sic]« (6). V tem obdobju je v precej manjši meri prisotno nasprotovanje kolonialnemu izkoriščanju afriških držav, pogostejše pa je obsojanje zatiranja temnopoltih v ZDA. V izrazito pozitivnem prispevku o dosežkih in vrlinah Afroameričanov anonimni avtor v *Goriški straži* z dne 10. avgusta 1927 npr. poudari, da

[b]lelokožci iz nekega napačnega ponosa kar nekako prezirljivo gledamo vse barvaste ljudi, češ, da so neizobraženi, umsko in nravno zaostali, ker jih ni obil val prosvete, ki je tako dvignil Evropca [sic] in belega človeka sploh. Podtikamo jim, da ne znajo samostojno misliti, imamo jih za napol divjake. A kako neutemeljena je taka sodba, nam priča to, kako ameriški črnc skuša lajšati bedo svojih rojakov, po drugi strani pa dejstvo, da so tudi črnci marsikaj pomembnega ustvarili v prosveti in znanosti. (5)

Diskurz o temnopoltih se s socialističnim prevzemom oblasti v Sloveniji občutno spremeni; rasističnih zapisov v tisku skorajda ne zasledimo več – tiskani mediji ostro obsojajo zatiranje temnopoltih v ZDA in drugod po svetu. Božo Škerlj že leta 1949 v monografiji z naslovom *O človeških rasah in o rasizmu* zavrne vsakršni rasizem in meni, da bo pomemb-

nost rasne pripadnosti v prihodnosti manjša, »ker socialistična družba priznava vsakega človeka, da je le res človek« (55). Kapitalistična družba naj bi po drugi strani predstavljala izvor rasizma; Ivan Bratko tako npr. trdi, da Afroameričanom napredek preprečuje »veleposestniško kapitalistična rasna mržnja« (1067). Povezavo med rasnim zatiranjem in kapitalističnim izkoriščanjem leta 1949 zasledimo tudi v recenziji drame *Globoko so korenine* (Arnaud d'Usseau in James Gow: *Deep are the Roots* [1945]):

Ob gledanju tega dela se je ponovno razkrila pred nami vsa žalostna resnica, ki obstoja v »zlati« in nad vse »demokratični« Ameriki. Gotovo je, da je našemu človeku problem črncev, njih zapostavljanje in vse drugo, o čemer še obstojajo [sic] razlike med belimi in črnimi v kapitalistični deželi, le delno poznano. Ta drama nam je razkrila te reči v podrobnostih, tako da smo šele ob gledanju tega dela povsem doumeli in se zgrozili nad krivicami, ki se gode črnemu človeku. Popolnoma pa razumemo tudi to, da v deželi kapitalizma, ki stremi za zaslužnjevanjem drugih narodov, drugače ne more biti. (D. P. 3)

Na podlagi pregleda zapisov iz obdobja po osamosvojitvi Slovenije ugotavljamo, da diskurz o temnopoltih postane bolj nevtralen; zasledili nismo niti skrajno rasističnih pogledov niti ostrega obsojanja rasizma, kakršno je bilo značilno za predhodno obdobje, ko je bil rasizem – vsaj na deklarativni ravni – nesprejemljiv. Iz nekaterih pričevanj je sicer razvidno, da so se v slovenski družbi rasni predsodki do neke mere ohranili vse do danes (gl. npr. Prestor 24; Conde 14).

Opredelitev angleških in slovenskih poimenovanj za temnopolte

Specifično rasno izrazoslovje v angleščini že stoletja predstavlja simbol zatiranja temnopolnih. To velja predvsem za izraz *nigger*, ki ga nekateri opredeljujejo kot najbolj žaljivo besedo v celotnem besedišču ameriške angleščine (Hill 51; prim. Rattansi 120; Asim 9). Ta izraz sicer sprva ni bil negativno zaznamovan, temveč je takšen postal skozi čas: Kennedy (4–5) navaja, da je rasistično konotacijo imel na koncu prve tretjine 19. stoletja, Asim (11) trdi, da je bil žaljiv najkasneje konec 18. stoletja, Hillova (51) pa navaja, da je bil pejorativno zaznamovan že na začetku 17. stoletja in izpostavi, da sta bila sredi 19. stoletja najbolj vljudna izraza za poimenovanje temnopolnih *colored* in *negro*. Slednja izraza sta sicer sčasoma postala zaznamovana, zato sta ju v drugi polovici 20. stoletja v ZDA polagoma nadomestila *black* in *African American* (Rattansi 116). V preteklosti so bili pogosto uporabljani tudi drugi negativno zaznamovani izrazi za temnopolte, npr. *darky*, *Jim Crow*, *coon* (Asim 18, 28, 79), z intenziviranjem afro-

ameriškega boja za državljske pravice sredi 20. stoletja pa so se v ZDA pogledi glede sprejemljivosti rasizma začeli spreminjati, kar je privedlo tudi do povečane senzibilnosti za rasno izrazoslovje – številni izrazi so postali družbeno nesprejemljivi.

Zgodovinski razvoj relevantnega slovenskega izrazoslovja smo ugotavljali na podlagi pogostosti uporabe izbranih izrazov skozi čas. V spodnji preglednici so navedeni rezultati analize korpusa, ki je dostopen na spletnem portalu Digitalna knjižnica Slovenije.⁵

Obdobje	–1918		1919–1945		1946–1991		1992–		Skupaj
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	
zamorec	8.197	72,57	9.615	50,18	821	24,49	246	13,13	18.879
črnc	2.385	21,11	8.484	44,27	2.062	61,50	794	42,39	13.725
temnopolt	138	1,22	745	3,88	318	9,48	774	41,32	1.975
črnuh	498	4,41	254	1,33	116	3,46	49	2,62	917
črnuhar	28	0,25	29	0,15	17	0,50	3	0,16	77
črnokožec	39	0,35	26	0,14	5	0,15	0	0	70
zamurc	7	0,06	7	0,04	10	0,30	5	0,27	29
črnavs	3	0,03	2	0,01	4	0,12	2	0,11	11
Skupaj	11.295	100	19.162	100	3.353	100	1.873	100	35.683

Iz razmerij med posameznimi izrazi je razvidno, da je bil v obdobju do konca prve svetovne vojne *zamorec* standardni izraz.⁶ Med obema vojnama sta izraza *črnc* in *zamorec* skoraj enako pogosta, v socialističnem obdobju pa se uporaba slednjega izraza občutno zmanjša in *črnc* postane standardni izraz.⁷ V obdobju samostojne Slovenije prevladujeta izraza *črnc* in *temnopolt*. Delež ostalih izrazov je v vseh obdobjih zanemarljiv, saj npr. **četrti najpogostejši izraz** (*črnuh*) nikdar ne predstavlja deleža večjega od 4,41 %.

Nadalje smo pregledali relevantna gesla za označevanje temnopoltih v dveh slovarjih slovenskega jezika, treh angleško-slovenskih slovarjih, petih slovensko-angleških slovarjih, šestih nemško-slovenskih slovarjih in petih slovensko-nemških slovarjih.⁸ Stalnica v skoraj vseh preverjenih slovarjih sta le izraza *črnc* in *zamorec* (14-krat sta navedena kot sinonima), medtem ko so izrazito negativno zaznamovani izrazi običajno izpuščeni; izmed vseh tujejezičnih slovarjev je npr. izraz *črnuh* naveden le v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* iz leta 1894 (pri geslu *Neger* je označen kot zaničljiva slovenska ustreznica), *Slovensko-nemškem slovarju* (Bradač in Pregelj) in *Velikem angleško-slovenskem slovarju* (Grad, Škerlj in Vitrovič), medtem ko izrazov *črnavs*, *črnokožec*, *črnuhar* ne zasledimo v nobenem slovarju, z izjemo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*.

Sodoben slovenski odnos do relevantnega rasnega izrazoslovja smo ugotavljali tudi s pomočjo ankete, pri kateri je sodelovalo 309 oseb.⁹ V enem izmed sklopov so anketiranci s števili od 1 do 5 vrednotili izbrane

izraze za poimenovanje temnopoltih; z 1 so označili izraze, ki so jih pojmovali kot povsem nevtralne, medtem ko so za izraze, ki so se jim zdeli manj sprejemljivi, uporabili ustrezno višje število. Od najbolj do najmanj sprejemljivega (od najnižje do najvišje povprečne vrednosti) si sledijo izrazi: *temnopolt* (1,17); *črnc* (1,87); *črnokožec* (3,13); *čamorec* (3,22); *čamurc* (3,83); *črnuh* (4,46); *črnuhar* (4,58); *črnavs* (4,61). Rezultati izvedene ankete nakazujejo, da glede senzibilnosti za rasno izrazoslovje sicer obstajajo manjše razlike, ki so odvisne od starosti, stopnje in smeri izobrazbe, vendar pa Slovenci v povprečju kot najbolj rasistične dojemamo iste izraze – vse skupine anketirancev so kot tri najbolj rasistične opredelile izraze *črnuh*, *črnuhar* in *črnavs*.

Analiza korpusa

Harriet Beecher Stowe: *Uncle Tom's Cabin; or, Life Among the Lowly* [1852] (Prevodi: 1853 (2×), 1918, 1934, 1954)

Čeprav roman *Uncle Tom's Cabin* opozarja na nesprejemljivost suženjstva, naj bi hkrati utrjeval določene rasne stereotipe in nazore o večvrednosti bele rase (Banks 37), za moderne bralce pa je problematična tudi pogosta uporaba rasističnega izrazoslovja (Asim 69–70). V prvih dveh slovenskih priredbah, ki sta istega leta izšli pod naslovoma *Stric Tomaž ali življenje čamorcov v Ameriki* in *Stric Tomova kočja ali Življenje čamorcov v robnih državah svobodne severne Amerike*, sta prevajalca Janez Božič in Franc Malavašič za označevanje rase večinoma uporabljala v tistem obdobju nezaznamovan izraz *čamorec*. Ta izraz je najpogostejši tudi v priredbi Silvestra Košutnika z naslovom *Stric Tomova kočja: povest iz suženjskega življenja* iz leta 1918. Ker gre za prevode skrajšanih nemških priredb, je v vseh slovenskih besedilih obseg eksplicitno rasističnega diskurza manjši kot v izvirniku; Božič in Malavašič sta prevedla isto priredbo, zato v njenih različicah zasledimo identične primere rasističnega diskurza in tudi pri Košutniku je prisotnost zadevnega diskurza glede na dolžino besedila primerljiva s predhodnima priredbama.¹⁰

Olga Grahor je za priredbo z naslovom *Kočja strica Toma: izbor iz romana istega imena* iz leta 1934 uporabila izvirno angleško besedilo in večino dogajanja podala v obliki kratkih povzetkov, dele besedila pa je prevedla integralno – rasističnega diskurza torej ni cenzurirala; v primerjavi s predhodnimi priredbami je ta sicer manj pogost. Za različna izvorna rasna poimenovanja (*nigger*, *negro*, *black*) je prevajalka uporabljala nevtralni slovenski različici *čamorec* in *črnc*. Bila je nedosledna, saj je za pejorativni izraz *nigger*

10-krat uporabila izraz *črnc* in 16-krat *žamorec*, pri čemer strategija za izbor posameznega izraza ni razvidna. V prevodu odstavka, kjer trgovec s sužnji Haley pojasnjuje svoje nazore glede primernega ravnanja s sužnji, in pri tem petkrat uporabi izraz *nigger*, tako npr. štirikrat zasledimo *žamorec* in enkrat *črnc*, čeprav so vsi izrazi uporabljeni v enakem kontekstu (Stowe 12/Stowe - Grahor 37).

Ko je *Koča strica Toma* dve desetletji kasneje izšla v prevodu Olge Grahor in priredbi Kristine Brenk, na mestih, kjer je bil leta 1934 uporabljen izraz *žamorec*, zasledimo izraz *črnc* (Stowe - Grahor 30, 32, 36, 37 (2×), 39, 47 (2×), 107, 108/Stowe - Grahor in Brenk I¹¹ 7, 8, 10, 10 (2×), 11, 44 (2×), 138, 139) – ugotovili smo le eno izjemo (ibid. 94/117). V tej priredbi je za izraz *nigger* v ohranjenih delih besedila večinoma (33-krat) uporabljen nezaznamovan izraz *črnc*, načrtna nevtralizacija diskurza pa je razvidna tudi iz petih izpustov povedi, v katerih se zadevni izvorni izraz pojavi, in dveh izpustov izraza na ravni povedi. Negativna zaznamovanost izraza *nigger* je v celotnem besedilu ohranjena le dvakrat. Poved *I'll get him in house-servant in some good old family, and then, if he stands the fever and 'climating, he'll have a berth good as any nigger ought ter ask for.* (Stowe 106)¹² je prevedena v *Prodal ga bom za hišnega služabnika kakšni dobri stari družini in potem, če ga ne pobere vročica ali podnebje, mu bo tako dobro, kakor si le more kak črnub želeti.* (Stowe - Grahor in Brenk I 46). Poleg tega primera je v prvi izdaji prevoda poved *After all, what a fuss, for a dead nigger!* (Stowe 439) prevedena v *Koliko sitnosti zaradi te črne mrhovine!* (Stowe - Grahor in Brenk I 139), medtem ko v ponatisih¹³ zasledimo nekoliko omiljeno različico: *Koliko sitnosti zaradi te črne mrhe!* (Stowe - Grahor in Brenk II/III 146/194). Tudi izraz *negro* v vseh izdajah ni preveden enako: vse do zadnje izdaje v ohranjenih odstavkih 21-krat zasledimo prevod *črn oz. črnc*, šestkrat *žamorec* in osem izpustov povedi, v katerih je izvorni izraz uporabljen, medtem ko so v najnovejši izdaji štirje od šestih izrazov *žamorec* spremenjeni v *črnc* (Stowe - Grahor in Brenk I/Stowe - Grahor in Brenk III 49/67, 85/118, 86/118, 132/184).

Strategija za prevajanje eksplicitno rasističnega diskurza v priredbi iz leta 1954 se razlikuje od predhodnih strategij in glede na obseg priredbe je rasistični diskurz v primerjavi s starejšimi priredbami tudi najmanj pogost. Že v prvi izdaji na nekaterih mestih (npr. Stowe 12, 352, 375/Stowe - Grahor in Brenk I 10, 108, 116) zasledimo izpuščanje rasističnih delov besedila. Izjava gospe Shelby, ki se v izvorniku glasi *Tom is a noble-hearted, faithful fellow, if he is black. I do believe, Mr. Shelby, that if he were put to it, he would lay down his life for you.* (Stowe 38) je npr. skrajšana v *Tom je plemenit, zvest človek, ki bi dal življenje zate.* (Stowe - Grahor in Brenk I 21) – gospa Shelby v prevodu torej ne izjavi, da ima Tom določene vrline, četudi je črn. V najnovejši izdaji so nekateri rasistični odseki besedila še dodatno cenzu-

rirani. Poved *She was one of the blackest of her race; and her round shining eyes, glittering as glass beads, moved with quick and restless glances over everything in the room.* (Stowe 252) je npr. vse do zadnje izdaje prevedena brez premikov v *Pripadala je najbolj črnim svojega plemena in njene okrogle, bleščeče se oči so z naglimi, nemirnimi pogledi švigale sem ter tja.* (Stowe - Grahor in Brenk I 86), medtem ko v izdaji iz leta 1993 »pleme« te pripovedne osebe ni več omenjeno: *Bila je izredno črna in njene okrogle, bleščeče se oči so naglo švigale sem ter tja.* (Stowe - Grahor in Brenk III 118). Na podoben način je cenzurirana tudi pripovedovalčeva trditev o nevednosti temnopoltih (Stowe - Grahor in Brenk I 44/Stowe - Grahor in Brenk III 61).

Na podlagi analize lahko zaključimo, da je za vse slovenske priredbe romana *Uncle Tom's Cabin* značilna standardizacija izvirnega negativno zaznamovanega rasnega izrazoslovja, zaradi česar se nekoliko spremeni odnos med sužnji in njihovimi lastniki oz. med obema rasama. Slednje še v večji meri velja za najnovejšo priredbo romana, v kateri je na nekaterih mestih cenzuriran tudi eksplicitno rasistični diskurz.

Margaret Mitchell: *Gone with the Wind* [1936] (Prevoda: 1939, 1965)

Oba prevoda te literarne uspešnice – ki tendenčno prikazuje medrasne napetosti na ameriškem Jugu med in po obdobju državljanske vojne in ji številni avtorji očitajo rasističnost (Young 236, 257; McPherson 61, 73, 86; Asim 132–133; Ryan 2008: 22, 26, 48) – sta integralna, torej eksplicitno rasistični diskurz ni cenzuriran, medtem ko je neupoštevanje izvirne zaznamovanosti rasnega izrazoslovja značilno za obe slovenski besedili. V prvem prevodu je Mirko Košir za vsa izvorna poimenovanja večinoma uporabljal izraza *zamorec* in *črnc*, ki sta bila v obdobju nastanka prevoda slogovno nezaznamovana. Prevajalec ni imel jasne strategije, saj je npr. kot prevod za izraz *nigger* 69-krat uporabil *črnc* in 33-krat *zamorec*, za izraz *negro* pa 159-krat *črnc* in 40-krat *zamorec* oz. *zamorski*, pri čemer o razlogu za uporabo posameznega izraza ni mogoče sklepati niti na podlagi konteksta niti na podlagi govorničevega statusa.

O izničevanju razlik med različnimi izvirnimi poimenovanji za temnopolte lahko govorimo tudi pri prevodu Janka Modra, ki je bil sicer bolj dosleden: tako izraza *black* in *negro* kot tudi negativno zaznamovan izraz *darky* je v več kot 95 % primerov prevedel v *črnc*. V precejšnji meri je omiljen tudi rasistični naboj izraza *nigger*, ki ga je Moder 86-krat prevedel v *črnc*, med premike pa lahko prištevamo tudi 12 pojavitev izraza *zamorec*, ki je bil sredi 60. let 20. stoletja sicer že zaznamovan, a njegova pejorativnost ni primerljiva z rasistično konotacijo izvirnega izraza. Dejstvo, da je bila

rešitev *žamorec* vedno uporabljena v negativnem kontekstu, sicer nakazuje, da se je Moder zavedal konotativnega pomena izvirnega izraza, vendar ga kljub temu v večini primerov ni ohranil.

Izraz *nigger* igra pomembno vlogo v tem romanu, kar je npr. razvidno iz dialoga med hišno sužnjo Prissy in njeno gospodarico Scarlett O'Hara, v katerem slednja prvič v celotnem dogajanju uporabi zadevni izraz in se nemudoma zave, da je prelomila pravila družbeno sprejemljivega izražanja: [*"You're a fool nigger, and the worst day's work Pa ever did was to buy you," said Scarlett slowly, too tired for anger. "And if I ever get the use of my arm again, I'll wear this whip out on you." / There, she thought, I've said 'nigger' and Mother wouldn't like that at all.* (Mitchell 401). Čeprav je iz konteksta razvidno, da bi moral biti tudi v slovenščini uporabljen pejorativni izraz, je Košir uporabil slogovno nezaznamovano različico, zaradi česar diskurz deluje nekoherentno: [*»]Prismojen črnc si in papanov najslabši domislek je bil, da te je kupil,« je dejala Scarlett počasi, ker je bila preveč utrujena, da bi se jezila. »In če mi bo še kdaj rabila tale roka, bom razbila tole šibo na tvojih plečih.« / »No,« si je mislila, »sedaj sem rekla 'črnc' in materi bi to prav nič ne ugajalo.«* (Mitchell - Košir 332). V novejšem prevodu je na tem mestu uporabljen izraz *žamorka* (Mitchell - Moder 557–558), s čimer je do neke mere ohranjen učinek izvirnika. Protagonistka kasneje še 12-krat uporabi izraz *nigger*, kar – kot izpostavlja Asim (132–133) – zanjo predstavlja pomemben simbol upora proti družbenim normam. Košir je standardiziral vse omenjene primere in tudi Moder je le še dvakrat uporabil pejorativno prevodno rešitev, zato se nekoliko spremeni karakterizacija te pripovedne osebe. V izvirniku izraz *nigger* uporabljajo predvsem osebe z družbenega dna, zato konstantni premiki v obeh prevodih do neke mere zabišejo razliko med načinom izražanja višjih in nižjih slojev. Zaradi standardizacije izvirno rasističnega izrazoslovja antagonistični odnos med obema rasama v obeh prevodih tudi ni tako očiten kot v izvirniku.

Mark Twain: *The Adventures of Tom Sawyer* [1876] (Prevodi: 1921, 1947, 1960)

V vseh slovenskih prevodih tega klasičnega dela ameriške mladinske književnosti – glede katerega so bili v zadnjih desetletjih v ZDA občasno izraženi zadržki zaradi prisotnosti rasističnega diskurza o Afroameričanih (Sova 2006: 10–11) – je eksplicitno rasistični diskurz večinoma ohranjen. Edino izjemo predstavlja prevod Milene Mohorič iz leta 1947, v katerem je izjava Huckleberryja Finna, ki se v izvirniku glasi *Sometimes I've set right down and eat with him. But you needn't tell that. A body's got to do things when he's awful hungry he wouldn't want to do as a steady thing.*¹⁴

(Twain, *The Adventures* 159), prevedena v *Često sem že sedel z njim in skupaj sva jedla*. (Twain - Mohorič 225).

Nevtralizacijo rasnih poimenovanj smo ugotovili v vseh prevodih. Ivan Mulaček se je pri prevajanju izrazov *nigger* in *negro* izmenjaje posluževal izrazov *zamorec* in *črnc*, Milena Mohorič je za oba izvirna izraza dosledno uporabljala *črnc*, medtem ko se rešitve v različnih izdajah prevoda Janeza Gradišnika razlikujejo. V izdajah iz let 1960, 1965 in 1994 je izraz *nigger* štirikrat preveden v *črnc* in petkrat v *zamorec*, v izdajah iz let 1977, 1979 in 1984 pa osemkrat zasledimo rešitev *zamorec* in enkrat kazalni zaimsek *ta*. Tudi za izraz *negro* sta v prvih dveh in v najnovejši izdaji dvakrat uporabljeni rešitvi *črnski* in enkrat *zamorski*, medtem ko v izdaji iz leta 1977 in njenih dveh ponatisih zasledimo *zamorci*, *zamorski* in *črnski*. Ker rasizem v tem romanu ne igra pomembne vloge, premiki sicer nimajo občutnejših posledic na makrostrukturno raven besedila.

Mark Twain: *Adventures of Huckleberry Finn* [1884] (Prevoda: 1948, 1962)

Nadaljevanje romana *The Adventures of Tom Sawyer* že od izvirnega izida velja za kontroveržno delo, vendar so se razlogi za neodobranje skozi desetletja spreminjali; medtem ko so v odzivih konec 19. stoletja kritiki Twainu očitali neotesanost in vulgarnost, je roman danes problematičen predvsem zaradi rasističnega diskurza (Devanny Jr. 356; Sova 4–6). Pri moderni izvorni recepciji je kot problematična izpostavljena pogostost izraza *nigger*, ki poleg stereotipnega prikaza Afroameričanov predstavlja poglobitni razlog za neodobranje romana (Leonard in Tenney 2; prim. Hill 58, 166).

Pri prvem prevodu tega romana ne moremo govoriti o jasni prevajalski strategiji, saj je Pavel Holeček za izraz *nigger* – ki se v izvorniku po našem štetju pojavi 212-krat in ga Twain skoraj izključno uporablja za označevanje rase – uporabil 26 različnih prevodnih rešitev. Najpogosteje (147-krat) je uporabljen – ob izidu prevoda še nevtralen – izraz *zamorec*, med ostalimi primeri pa pri negativnih pripovednih osebah zasledimo šest prevodnih rešitev, ki so bolj eksplisitne od izvirnega izraza: *prekleti črni ubijalec* (Twain, *Adventures* 53/Twain - Holeček, *Pustolovščine* 83), *črna sodrga* (ibid. 162/236), *smrdljiva črna drhal* (ibid. 167/244), *črni malopridneži* (ibid. 179/262), *pes* (ibid. 213/311) in *pokvarjeni črni pes* (ibid. 225/328). Prevajalec je bil nedosleden tudi pri prevajanju eksplisitno rasističnega diskurza, saj pri Huckleberryju Finnu zasledimo tako dodajanje (ibid. 81/125) kot tudi izpuščanje (ibid. 141–142/207, 191–192/278) tovrstnega diskurza. Ravno tako je izpuščen monolog protagonistovega očeta, v katerem slednji kritizira ureditev, ki Afroameričanom

omogoča enake pravice kot belcem (ibid. 26–27/45).¹⁵ Intenziviranje rasističnosti diskurza je sicer bolj pogosto. Izjava antagonistov Kralja in Vojvode a *nigger only makes up the feather-bed*¹⁶ (Twain, *Adventures* 162) je npr. prevedena v [z]amorke **so zanikerne** in pretresajo samo pernice (Twain - Holeček, *Pustolovščine* 236), besedilo *they'd be in this house yet*¹⁷ (Twain, *Adventures* 168), pa v **bi bili črni psi** še tule v hiši (Twain - Holeček, *Pustolovščine* 245). Pri Tomu Sawyerju zasledimo podobno degradacijo, saj temnopoltega protagonista Jima imenuje **neumno žival** (ibid. 346), medtem ko v izvirniku zanj uporabi osebni zaimsek **him** (Twain, *Adventures* 237), njegova izjava *besides, Jim's a nigger, and wouldn't understand the reasons for it*¹⁸ (ibid. 216) pa je prevedena v **razen tega je Jim zamorec in kot tak jako trdoglav** in zato ne bo hotel razumeti (Twain - Holeček, *Pustolovščine* 314). Zaradi vseh omenjenih premikov nekatere pripovedne osebe na določenih mestih delujejo bolj rasistično kot v izvirniku, medtem ko – predvsem zaradi nevtralizacije izraza *nigger* – za Huckleberryja Finna velja nasprotno, zaradi česar tudi njegova kasnejša zavrnitev prevladujočih rasističnih družbenih pogledov ne učinkuje primerljivo z izvirnikom.

Janez Gradišnik za razliko od predhodnika ni spreminjal eksplicitno rasističnega diskurza in je bil bolj dosleden pri prevajanju rasnega izrazoslovja, saj je za izraz *nigger* v 194 primerih uporabil *zamorec* (s čimer je vsaj do neke mere ohranil rasističnost izvornika), 13-krat izraz *črnc*, dvakrat zaimsek, trikrat pa je izraz izpustil. Premiki glede zaznamovanosti rasnega izrazoslovja tudi v tem prevodu nekoliko spremenijo karakterizacijo Huckleberryja Finna, vendar to na interpretativne možnosti ne vpliva v tolikšni meri kot v starejšem prevodu.

John Steinbeck: *Of Mice and Men* [1937] (Prevoda: 1952, 2007)

Pri tem Steinbeckovem romanu o usodi migrantskih delavcev je bila kot sporna najpogosteje izpostavljena profanost, vendar je kot eden izmed razlogov za neodobravanje tega dela nemalokrat naveden tudi rasistični diskurz (Foerstel 277; Sova 239–240; Hinds 9). V prvem – sicer ne popolnoma integralnem – prevodu romana eksplicitno rasistični diskurz ni cenzuriran, medtem ko smo pri prevodnih rešitvah za rasno izrazoslovje ugotovili konstantne premike: Meta Gosak je popolnoma izničila razlike med izvirnimi poimenovanji, saj je tako za izraze *colored*, *black* in *negro* kot tudi za izraz *nigger*, ki so uporabljeni za označevanje edine afroameriške pripovedne osebe v tem delu, uporabljala izraz *črnc*.

Novejši prevod je integralen, raznolikost izvornih poimenovanj za raso pa ravno tako ni dovolj upoštevana, saj so izrazi *black*, *colored* in *negro* – z dvema izjemama – prevedeni v *črnc* oz. *črnski*, za izraz *nigger* pa je v enaj-

stih od šestnajstih primerov uporabljena rešitev *žamorc*, ki tudi danes ni zaznamovana primerljivo kot izvorni izraz. Samocenzura je razvidna iz dejstva, da je prevajalka v vseh primerih, ko izraz *nigger* uporabi Afroameričan Crooks (in s tem opozori na diskriminacijo, s katero je soočen) uporabila izraz *črnc*: poved *If I say something, why it's just a nigger sayin' it. /.../ This is just a nigger talkin, an' a busted-back nigger.* (Steinbeck 80) je tako prevedena v *Če kdaj kaj rečem, pravijo, da govori samo črnc. /.../ Samo črnc govori, samo pobablen črnc. Zato to nič ne vela.* (Steinbeck - Čerče 69).

Strategija, ki jo je Tina Mahkota uporabila za prevajanje rasnega izrazoslovja v Steinbeckovi istoimenski drami, je primerljiva s strategijo v novjšem prevodu romana, razlikuje pa se v tem, da je izraz *žamorec* uporabila tudi v zgoraj navedenih primerih, ko izraz *nigger* uporabi Crooks. Tako v prevodu drame kot v obeh prevodih romana se zaradi premikov zviša register pripovednih oseb, ki uporabljajo rasistične izraze, medtem ko je problematika rasizma – na katero je Steinbeck želel opozoriti (Hinds 116–117, 122–123; prim. Sova 239) – nekoliko potisnjena v ozadje.

Sistemski kontekst

Analizirali smo tudi nekatera večkrat prevedena literarna dela, v katerih se pojavijo le posamezni primeri rasističnega diskurza, in prevode del, ki so bila v izvorni kulturi problematizirana zaradi rasističnega diskurza, in so bila v slovenščino prevedena le enkrat. Tudi v teh prevodih smo ugotovili številne premike. V prevodu Kiplingovega romana *Kim* [1901] iz leta 1933 je npr. poved *He styled all natives "niggers"; yet servants and sweepers called him abominable names to his face, and, misled by their deferential attitude, he never understood.* (Kipling b. š.) prevedena v *Vse domačine je nazival »črnce«; hlapci in pometači so mu metali v obraz najgrše priimke, ki jih pa on, varan po njih spoštljivem vedenju, ni razumel.* (Kipling - Koritnik 128). Čeprav je iz konteksta razvidno, da gre pri izrazu *nigger* za žaljivko, je prevajalec uporabil nevtralen izraz, kar povzroči nekoherentnost. V prevodu Conradovega romana *The Nigger of the "Narcissus"* [1897] iz leta 1966 naletimo na podobno situacijo, saj je konfrontacija med mornarjema, ki se v izvorniku glasi *"I've put my oilskin and jacket over that half-dead nayggur—and he says he chokes," said Belfast, complainingly.—"You wouldn't call me nigger if I wasn't half dead, you Irish beggar!"* (Conrad b. š.), prevedena v *»S svojim plaščem in jopičem sem pokrtil tega na pol mrtvega črnca – on pa pravi, da ga duši,«* je potožil Belfast. – *»Ne bi me imenoval črnca, če ne bi bil že na pol mrtev, ti irski capin!«* (Conrad - Dolenc 71). Zaradi uporabe standardnega slovenskega izraza motivacija za Waitov ogorčen odziv ni razumljiva.¹⁹

Potencialne posledice uporabe iste prevodne rešitve za dva različno zaznamovana izvorna izraza so razvidne v prevodu Faulknerjevega ro-

mana *Light in August* [1932] iz leta 1952, v katerem je Mira Mihelič izraz *nigger* dosledno prevajala v *žamorec*, to prevodno rešitev pa je večinoma uporabljala tudi za izraz *negro*. Neustreznost tovrstne strategije ponazori del pogovora med delavcem Byronom Bunchom in duhovnikom Gailom Hightowerjem, ki se v izvirniku glasi ["]*Christmas is part nigger. About him and Brown and yesterday.*" / "**Part negro,**" Hightower says. (Faulkner 68), in je preveden v [»]*Christmas ima zamorsko kri. O njem in Brownu in včerajšnjih dogodkih še niste slišali.*« / »**Zamorsko kri!**« pravi Hightower. (Faulkner - Mihelič 83). V izvirniku Hightower sogovornika opomni, naj namesto vulgarnega izraza uporabi nevtralnno različico, medtem ko v prevodu tega ne stori; ker je Miheličeva kot končno ločilo namesto vejice uporabila klicaj, je povzročila še dodaten makrostrukturni premik, saj Hightower nad informacijo, da ima Joe Christmas *žamorsko kri*, deluje presenečeno, morda celo zgroženo. Nasprotna vrsta nedoslednosti kot pri Miheličevi je značilna za prevod Kiplingovega mladinskega romana *Captains Courageous* [1897] iz leta 1958, v katerem je Janko Moder za izraza *nigger* in *negro* uporabljal tako izraz *žamorec* kot tudi *črnc* – celo v isti povedi je za *negro* sprva uporabljen *žamorec*, le nekaj besed kasneje pa *črnc* (Kipling b.š./Kipling - Moder 37–38), čeprav se izraza navezujeta na isto osebo in je tudi kontekst enak.

Ugotovili smo, da so se strategije istih prevajalcev od prevoda do prevoda pogosto razlikovale. Olga Grahor, ki je v *Koči strica Toma* za izraz *negro* večinoma uporabljala izraz *črnc*, je prevodu Darwinovega dela *The Voyage of the Beagle* [1839] iz leta 1950 dosledno uporabljala *žamorec* oz. *žamorski*. Tudi Janez Gradišnik, ki je v prevodih Twainovih mladinskih romanov v precejšnji meri nevtraliziral negativno zaznamovano rasno izrazoslovje, je v prevodu Lewisovega romana *Kingsblood Royal* [1947] iz leta 1952 za zelo raznolika izvorna negativna poimenovanja temnopoltih uporabljal pejorativne slovenske različice, med drugim *črnava*, *črnuh*, *črnklja*, *črnoba*, *črnokožec*, *žamorec* in *žamorklja*. Meta Gosak, ki je v romanu *Ljudje in miši* nevtralizirala izvorno negativno rasno izrazoslovje, ga je ohranila v prevodu potopisa *Travels with Charley* [1962] iz leta 1963, saj je *nigger* prevajala v *žamurc*. V Holečekovem prevodu romana *Tom Sawyer, Detective* [1896], ki je leta 1957 izšel pod naslovom *Tom Sawyer, detektiv* pa – za razliko od prevoda romana *Adventures of Huckleberry Finn* – ne zasledimo intenziviranja, temveč omiljenje rasističnega diskurza; Holeček je cenzuriral tako poved, ki je implicirala nasilje belcev nad temnopoltimi (Twain *Tom* b. š./Twain - Holeček *Tom* 36), kot tudi poved, v kateri je izražena domneva, da je nek temnopolt možki kradel žito (ibid. b. š./66).²⁰

Tovrstna cenzura eksplicitno rasističnega diskurza ni bila omejena le na prevode mladinskih del. V prvem prevodu romana *The Godfather* iz leta 1970 – v katerem je izvorna negativna zaznamovanost izrazov za poime-

novanje temnopoltih sicer upoštevana v večji meri kot v integralnem prevodu iz leta 2004 – je cenzurirana izjava mafijskega dona, ki temnopolte označi kot živali (Puzo 386/Puzo - Napast 300). Tudi v prevodu kratke zgodbe »The Ethics of Living Jim Crow« [1938] afroameriškega pisatelja Richarda Wrighta iz leta 1956 je Ciril Kosmač na dveh mestih izpustil povedi, ki izražata rasizem do temnopoltih (Wright 13, 14/Wright - Kosmač 15, 17), vendar pa je v precejšnji meri ohranil izvorno zaznamovanost rasnega izrazoslovja. Nasploh je za prevode del izpod peresa afroameriških avtorjev značilno, da je zaznamovanost rasnega izrazoslovja upoštevana v večji meri kot v drugih prevodih. V prevodih romanov *Roll of Thunder, Hear my Cry* [1976] (prevod: Mojca Čakš, 1981); *Invisible Man* [1952] (prevod: Branko Gradišnik, 1985); *The Color Purple* [1982] (prevod: Zoja Skušek-Močnik, 1987); *Beloved* [1987] (prevod: Jože Stabej, 1993) smo tako v primerjavi z drugimi analiziranimi deli ugotovili najmanj zadevnih premikov (izraz *nigger* je npr. najpogosteje preveden v *črnulj*), ravno tako pa nismo zasledili cenzure eksplicitno rasističnega diskurza.

Sklep

V okviru raziskave smo analizirali 35 prevodov in ugotovili, da je za prevajanje rasističnega diskurza o temnopoltih v slovenščino značilna določena mera nevtralizacije. V prevodih, ki so izšli pred koncem druge svetovne vojne, smo ugotovili popolno neupoštevanje negativno zaznamovanih izrazov za temnopolte. Ker je bil rasizem v tistem obdobju razmeroma sprejemljiv, verjetno ni šlo za načrtno izogibanje rasističnim prvinam, temveč je nevtralizacija profanih izrazov posledica težnje po ohranjanju visoke ravni jezika, ki je bila značilna za slovensko literarno produkcijo (Hladnik 61). Omenjena prevajalska strategija se je v precejšnji meri ohranila tudi kasneje – celo v primerih, ko bi bilo upoštevanje izvirne zaznamovanosti ključnega pomena za ohranjanje interpretativnih možnosti izvirnika. Uporabljena strategija je bila odvisna predvsem od predvidenega ciljnega bralstva: v prevodih mladinske literature je nevtralizacija pogostejša kot v prevodih literature namenjene odraslim bralcem, čeprav smo številne premike ugotovili tudi v slednjih. Negativna zaznamovanost izvirnih izrazov je bila najpogosteje ohranjena v prevodih del temnopoltih pisateljev, kar nakazuje, da se je prevajalcem zdelo manj sporno ohraniti rasistične izraze, če jih je avtor uporabil za lastno raso.

Pred drugo svetovno vojno je bil eksplicitno rasistični diskurz v vseh obravnavanih prevodih ohranjen, medtem ko so bile strategije kasneje – ko je rasizem do temnopoltih postal manj sprejemljiv – bolj heterogene.

V prevodih mladinske literature – za katere so bili v obdobju socialistične Jugoslavije nasploh značilni ideološki posegi (gl. npr. Kocijančič Pokorn, *Post-socialist*; Orel Kos; Svetina) – pogosto zasledimo cenzuro, tovrstni posegi pa so se dogajali tudi v post-socialističnem obdobju. Obravnavani prevodi del za odrasle so večinoma integralni, vendar smo tudi v tej kategoriji ugotovili izjeme.

Zaključimo lahko, da so dela, ki so bila v izvirnem literarnem sistemu sporna zaradi rasističnega diskurza, v slovenski literarni sistem pogosto vstopala v nekoliko manj rasistični obliki, kar je do neke mere spremenilo tudi njihove interpretativne možnosti.

OPOMBE

¹ Prispevek temelji na doktorski disertaciji, ki je med leti 2010 in 2013 nastala na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pod mentorstvom red. prof. dr. Nike Kocijančič Pokorn.

² Upoštevali smo Touryjevo (45) funkcionalno definicijo prevoda, v skladu s katero je to vsako besedilo, ki je bilo v ciljni kulturi sprejeto kot prevod, četudi ni prevedeno integralno (gl. tudi Kocijančič Pokorn, »Prevodoslovno« 41). Pri izboru relevantnih del smo se opirali na navedbe v publikacijah *Banned Books: Literature Suppressed on Political Grounds* (Karolidis) in *Banned Books: Literature Suppressed on Social Grounds* (Sova) ter na sedem seznamov spornih književnih del Urada za intelektualno svobodo [Office for Intellectual Freedom], ki deluje v okviru Združenja ameriških knjižnic (gl. American Library Association).

³ Preverili smo prevodne rešitve za vse pojavitve določenega izvirnega izraza v posameznem delu. Celoten seznam z navedbami strani je dostopen na spletnem mestu: <https://sites.google.com/site/jankotrupej/home/bibliografija/priloga-k-clanku-trupej-janko-2014-prevajanje-rasisticnega-diskurza-o-temnopoltih-v-slovenscino-primerjalna-knjizevnost-37-3>.

⁴ Premike lahko na splošno definiramo kot »spremembe, ki se zgodijo ali se lahko zgodijo pri procesu prevajanja« (Bakker, Koster in van Leuven-Zwart 269) oz. kot »vse, kar se zdi novo glede na izvirnik ali se ne pojavi, kjer bi lahko pričakovali, da se bo« (Popovič; cit. po Bakker, Koster in van Leuven-Zwart 271). Kadar prevajalec tujejezičnega citata ni naveden, so prevodi delo avtorja prispevka.

⁵ Navedene vrednosti ne predstavljajo števila pojavitve posameznega izraza, temveč število publikacij, v katerih se izraz pojavi najmanj enkrat. Podatki so z dne 27. julija 2012.

⁶ Že v 19. stoletju smo v anonimnem zapisu v časopisu *Slovenec* z dne 11. junija 1885 zasledili mnenje, da bi bil izraz *črnc* za označevanje temnopoltih bolj primeren, saj »[z]amorec ni prava beseda, ker pomeni le človeka tam preko morja živečega« (2).

⁷ Od leta 1936 do leta 1945 se izraz *zamorec* pojavi v 2.969, izraz *črnc* pa v 2.891 publikacijah (razmerje znaša 1,03: 1), v obdobju od leta 1946 do leta 1955 pa se *zamorec* pojavi v 489 in *črnc* v 814 publikacijah (razmerje znaša 1: 1,67). Od leta 1948 dalje je *črnc* sleherno leto uporabljen v več publikacijah kot *zamorec*. Ti podatki nakazujejo, da je slednji izraz že kmalu po koncu druge svetovne vojne postal pejorativen. Razmerje med izrazoma je npr. razvidno iz naslednje povedi radijske igre »Črnci« iz leta 1970: *Kot pravi včasih vljudno naš nočni čuvaj: črno kot v zamorčevi riti. – Ob, oprostite, Črnci. Bodimo vljudni.* (Genet - Znidarčič 10).

⁸ Seznam z vsemi preverjenimi gesli je dostopen na spletnem naslovu navedenem pod opombo št. 3.

⁹ Besedilo ankete je dostopno na spletnem naslovu: <https://docs.google.com/spreadsheet/viewform?formkey=dEViZm5rX2ZxRzI2WVFOOFRDVBhQWkE6MQ>.

¹⁰ Za primerjavo smo izbrali 77 primerov, ki zajemajo večino najbolj rasističnega diskurza iz izvirnika, in nato izračunali pogostost tovrstnega diskurza glede na skupno dolžino besedila. Natančnejša obrazložitev izračuna in vsi primeri primerjanega rasističnega diskurza so dostopni na spletnem naslovu navedenem pod opombo št. 3.

¹¹ »I« označuje prvo izdajo (1954), »II« drugo izdajo (1959) in »III« najnovejšo izdajo (1993).

¹² Vse odebeltene dele besedila je poudaril avtor prispevka.

¹³ Reference navajamo le za prvi in zadnji ponatis.

¹⁴ Najnovejši prevod: *Katerikrat sem kar sedel in jedel z njim. Ampak tega nikoli nikomur ne pripoveduj. Kadar je človek strašno lačen, naredi tudi tako reč, ki bi je ne hotel delati z merom.* (Twain - Gradišnik, *Prigode Toma* 221–222).

¹⁵ Urbanczyk navaja, da je Stari Finn »zgrožen in zbeگان, ker osupel ugotovi, da lahko kasta služabnikov, za katere je njegova celotna civilizacija dolgo verjela, da so manj kot človeške tovarne živali, postane bolj izobražena, uglašena, bolje oblečena, bogatejša in prestižnejša kot on – in to praktično čez noč« (385). Zaradi izpusta v Holecčkovem prevodu je bralec sicer »obvarovan« pred enim izmed najbolj rasističnih odstavkov v romanu, vendar je hkrati zamolčana tudi drugačna podoba ZDA s sredine 19. stoletja: Združenih držav, v katerih vsi Afroameričani niso zatirani sužnji brez vsakršnih pravic.

¹⁶ Novejši prevod: *žamorci rahljajo samo pernice* (Twain - Gradišnik, *Prigode Huckleberryja* 236).

¹⁷ Novejši prevod: *oni bi bili še v tej hiši* (Twain - Gradišnik, *Prigode Huckleberryja* 245).

¹⁸ Novejši prevod: *povrhu je Jim žamorec, pa ne bi razumel razlogov za to* (Twain - Gradišnik, *Prigode Huckleberryja* 313).

¹⁹ Neupoštevanje izvirne zaznamovanosti rasnega izrazoslovja je značilno tudi za prevod Conradovega romana *Heart of Darkness* [1902] iz leta 1984, čeprav je bila domnevna rasističnost tega dela pogosto problematizirana.

²⁰ V vnovičnem prevodu, ki je pod istim naslovom izšel štiri desetletja kasneje, sta ti dve mesti ohranjeni, (Twain, *Tom* b. š./Twain - Jesenovec Petrovič in Petrovič Jesenovec 36, 74–75), kot prevod za *nigger* pa je ravno tako kot v štiri desetletja starejšem prevodu uporabljen izraz *žamorec*. Tudi v vseh treh prevodih (1928, 1946, 1993) Londonove zbirke *South Sea Tales* [1911] je za *nigger* uporabljen izraz *črnc*, kar nazorno ponazarja neupoštevanje izvirne zaznamovanosti skozi zgodovino.

VIRI

Conrad, Joseph. Črnc z »Narcisa«. Prevod: Jože Dolenc. Ljubljana: Prešernova družba, 1966. – – –. *Heart of Darkness*. London: Penguin, 1994.

– – –. *Srve teme*. Prevod: Mart Ogen. Ljubljana: Delo, 2004.

– – –. *The Nigger Of The "Narcissus"*. Splet 23. 5. 2014 <<http://www.gutenberg.org/files/17731/17731-h/17731-h.htm>>.

Darwin, Charles. *A Naturalist's Voyage Round the World: The Voyage of the Beagle*. Splet 23. 5. 2014 <<http://www.gutenberg.org/files/3704/3704-h/3704-h.htm>>.

– – –. *Potovanje na ladji Beagle*. Prevod: Olga Grahor. Ljubljana: DZS, 1950.

Ellison, Ralph. *Invisible Man*. New York: Vintage Books, 1972.

– – –. *Nevidni človek*. Prevod: Branko Gradišnik. Ljubljana: Delo, 2004.

Faulkner, William. *Light in August*. Harmondsworth: Penguin, 1977.

– – –. *Svetloba v avgustu*. Prevod: Mira Mihelič. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1952.

Genet, Jean. Črnci. Prevod: Asta Znidarčič. Ljubljana: s.n., 1970.

- Kipling, Rudyard. *Captains Courageous*. Splet 23. 5. 2014 <<http://www.gutenberg.org/files/2186/2186-h/2186-h.htm>>.
- – –. *Kim*. Prevod: Griša Koritnik. Ljubljana: Založba Hram, 1933.
- – –. *Kim*. Splet 23. 5. 2014 <<http://www.gutenberg.org/files/2226/2226-h/2226-h.htm>>.
- – –. *Pogumni kapitani*. Prevod: Janko Moder. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1958.
- Lee, Harper. *Ne ubijaj slarca*. Prevod: Janez Sivec. Murska Sobota: Pomurska založba, 1984.
- – –. *To Kill a Mockingbird*. Philadelphia/New York: Lippincot, 1960.
- Lewis, Sinclair. *Kingsblood Royal*. Splet 23. 5. 2014 <<http://ebooks.adelaide.edu.au/l/lewis/sinclair/kingsblood/>>.
- – –. *Kraljevski Kingsblood*. Prevod: Janez Gradišnik. Ljubljana: DZS, 1952.
- London, Jack. *South Sea Tales*. Splet 23. 5. 2014 <<http://www.gutenberg.org/files/1208/1208-h/1208-h.htm>>.
- – –. *Zgodbe z Južnega morja*. Prevod: Tone Seliškar. Ljubljana: Mladinska matica, 1928.
- – –. *Zgodbe z Južnega morja*. Prevod: Igor Majaron. Ljubljana: Karantanija, 1995.
- – –. *Z Južnega morja*. Prevod: Vinko Gaberski. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1946.
- Mitchell, Margaret. *Gone with the Wind*. New York: Simon & Schuster, 1996.
- – –. *V vrtincu – 1. knjiga*. Prevod: M. Rožič [Mirko Košir]. Ljubljana: Merkur, 1939.
- – –. *V vrtincu – 1. knjiga*. Prevod: Janko Moder. Maribor: Obzorja, 1969.
- Morrison, Toni. *Beloved*. New York: Vintage Books, 2004.
- – –. *Ljubljena*. Prevod: Jože Stabej. Ljubljana: Delo, 2004.
- Puzo, Mario. *Boter*. Prevod: Slavko Kumer. Tržič: Učila International, 2004.
- – –. *Boter*. Prevod: Mirko Napast. Ljubljana: Delo, 2005.
- – –. *The Godfather*. London: Arrow Books, 1998.
- Steinbeck, John. *Ljudje in miši*. Prevod: Meta Gosak. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1952.
- – –. *Ljudje in miši*. Prevod: Tina Mahkota. *Gledališki list Slovenskega ljudskega gledališča Celje* 57.6 (2007): 1–40.
- – –. *Of Mice and Men*. London: Penguin, 2006.
- – –. *Of Mice and Men: A Play in Three Acts*. London: Penguin, 2009.
- – –. *O miših in ljudeh*. Prevod: Danica Čerče. Maribor: Mariborska literarna družba, 2007.
- – –. *Potovanje s Charleyem*. Prevod: Meta Gosak. Ljubljana: DZS, 1963.
- – –. *Travels with Charley: In Search of America*. New York: Viking Press, 1962.
- Stowe, Harriet Beecher. *Koča strica Toma: izbor iz romana istega imena*. Prevod: Olga Grahor. Ljubljana: Založba Tiskarne Merkur v Ljubljani, 1934.
- – –. *Koča strica Toma ali življenje črncev v suženjskih državah Amerike*. Prevod: Olga Grahor. Priredba: Kristina Brenk. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1954.
- – –. *Koča strica Toma ali življenje črncev v suženjskih državah Amerike*. Prevod: Olga Grahor. Priredba: Kristina Brenk. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1959.
- – –. *Koča strica Toma ali življenje črncev v suženjskih državah Amerike*. Prevod: Olga Grahor. Priredba: Kristina Brenk. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993.
- – –. *Stric Tomova kočja ali življenje zamorcov v robnih državah svobodne severne Amerike*. Prevod: Franc Malavašič. Ljubljana: Janez Giontini, 1853.
- – –. *Stric Tomova kočja: povest iz suženjskega življenja*. Prevod: Silvester Košutnik. Ljubljana: Anton Turk, 1918.
- – –. *Stric Tomaž ali življenje zamorcov v Ameriki*. Prevod: Janez Božič. Celovec: J. Leon, 1853.
- – –. *Uncle Tom's Cabin*. Connecticut: Tantor Media, 2008.
- Taylor, Mildred D. *Roll of Thunder, Hear My Cry*. Harlow: Addison Wesley, 2001.
- – –. *Silni grom, čuj moj krik*. Prevod: Mojca Čakš. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1981.
- Twain, Mark. *Adventures of Huckleberry Finn*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- – –. *Mali kelatež Tom Sawyer*. Prevod: Ivan Mulaček. Ljubljana: Omladina, 1921.

- — —. *Prigode Huckleberryja Finna*. Prevod: Janez Gradišnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.
- — —. *Prigode Toma Sawyerja*. Prevod: Janez Gradišnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1960.
- — —. *Pustolovščine Huckleberryja Finna*. Prevod: Pavel Holeček. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1948.
- — —. *Pustolovščine Toma Sawyerja*. Prevod: Milena Mohorič. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1947.
- — —. *The Adventures of Tom Sawyer*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- — —. *Tom Sawyer, Detective*. Splet 23. 5. 2014 <<http://www.gutenberg.org/files/93/93-h/93-h.htm>>.
- — —. *Tom Sawyer, detektiv*. Prevod: Pavel Holeček. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1957.
- — —. *Tom Sawyer, detektiv*. Prevod: Slavica Jesenovec Petrovič in Borut Petrovič Jesenovec. Ljubljana: Založba Karantanija, 1997.
- Walker, Alice. *Nekaj njioličastega*. Prevod: Zoja Skušek-Močnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.
- — —. *The Color Purple*. New York: Simon & Schuster, 1982.
- Wright, Richard. *Otroci strica Toma*. Prevod: Ciril Kosmač. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1956.
- — —. *Uncle Tom's Children*. New York: Harper & Row, 1965.

LITERATURA

- American Library Association. „Frequently Challenged Books.“ Splet 23. 5. 2014 <<http://www.ala.org/bbooks/frequentlychallengedbooks>>.
- Asim, Jabari. *The N Word: Who Can Say It, Who Shouldn't, and Why*. Boston: Houghton Mifflin, 2007.
- Bajec, Anton et al. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS, 2005.
- Bakker, Matthijs, Cees Koster in Kitty van Leuven-Zwart. Shifts. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies (2nd Edition)*. Ur. Mona Baker in Gabriela Saldanha. London/New York: Routledge, 2009. 269–274.
- Banks, Marva. „Uncle Tom's Cabin and the Antebellum Black Response.“ *A Routledge Literary Sourcebook on Harriet Beecher Stowe's „Uncle Tom's Cabin“*. Ur. Debra J. Rosenthal. London: Routledge, 2003. 36–39.
- Bradač, Fran in Ivan Pregelj. *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1930.
- Bratko, Ivan. »Črncem pravijo 'nigri'!« *Sodobnost* 1.12 (1963): 1057–1075.
- D. P. »Gostovanje Mariborskega nar. gled. v Ptuj.« *Naše delo: Glasilo Okrajnega odbora OF Ptuj* (16. junij 1949): 3.
- Conde, Seku M. »Slovinci so zaplankane živali.« *Narobe. Renja, kejer je vse prav* 2.7 (2008): 10–14.
- Devanny Jr., John Francis. “The Moral Geography of Huckleberry Finn.” Twain, Mark. *Adventures of Huckleberry Finn*. Ur. Mary R. Reichardt. San Francisco: Ignatius Press, 2009. 353–366.
- Foerstel, Herbert N. *Banned in the U.S.A.: A Reference Guide to Book Censorship in Schools and Public Libraries*. Westport: Greenwood Press, 2002.
- Glonar, Joža. *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Umetniška propaganda, 1936.
- Grad, Anton, Ružena Škerlj in Nada Vitrovič. *Veliki angleško-slovenski slovar*. Ljubljana: DZS, 1967.
- Hill, Jane H. *The Everyday Language of White Racism*. Malden/Oxford: Wiley-Blackwell, 2008.
- Hinds, Maureen J. *John Steinbeck: Banned, Challenged, and Censored*. Springfield: Enslow Publishers, 2008.
- Hladnik, Miran. *Trivialna literatura*. Ljubljana: DZS, 1983.
- Karolidis, Nicholas J. *Banned Books: Literature Suppressed on Political Grounds, Revised Edition*. New York: Facts On File Inc, 2006.

- Kennedy, Randall. *Nigger: The Strange Career of a Troublesome Word*. New York: Vintage Books, 2003.
- Kocijančič Pokorn, Nike. *Post-socialist Translation Practices: Ideological Struggle in Children's Literature*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012.
- – –. »Prevodoslovno proučevanje literarnih prevodov.« *Sodobne metode v prevodoslovnem raziskovanju*. Ur. Nike Kocijančič Pokorn. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2009. 40–58.
- Kujawska-Lis, Ewa. Turning *Heart of Darkness* into a Racist Text: A Comparison of Two Polish Translations. *Conradiana* 40.2 (2008): 165–178.
- L. »Pet plemen človeškega rodu.« *Besednik* (20. januar 1875): 7–12.
- Lambert, José in Hendrik van Gorp. "On Describing Translations." *Functional Approaches To culture and Translation*. Ur. Dirk Delabastita, Lieven D'hulst in Reine Meylaerts. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006. 37–47.
- Leonard, James S. in Thomas. A. Tenney. "Introduction." *Satire or Evasion? Black Perspectives on Huckleberry Finn*. Ur. James S. Leonard, Thomas A. Tenney in Thadious M. Davis. Durham/London: Duke University Press, 1992. 1–11.
- McPherson, Tara. *Reconstructing Dixie: Race, Gender, and Nostalgia in the Imagined South*. North Carolina: Duke University Press, 2003.
- Miles, Robert in Malcolm Brown. *Racism: Second Edition*. New York: Routledge, 2003.
- Mrak, Anja. *Podoba Amerike v slovenski književnosti od 1836 do 1924* (neobjavljeno diplomsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2010.
- N. N. »Izlet iz Gorice v Tržaško okolico.« *Slovenec*, 11. junij 1885: 1–2.
- – –. »Kako živijo severnoameriški zamorci.« *Goriška straža*, 10. avgust 1927: 5.
- – –. »Naše gospodarstvo.« *Naš kmečki dom: Domoljubova priloga za naše gospodarje, gospodinje, in dekleta*, 1. avgust 1912: 57–58.
- – –. »Vlada belokožcev nad črnici.« *Slovenski gospodar*, 7. maj 1930: 6.
- Orel Kos, Silvana. »Samoupravljanje Andersenovih pravljic.« *Otrok in knjiga* 63 (2005): 100–112.
- Pleteršnik, Maks. *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894.
- Prestor, Uroš. »Razjarjeni Harlem.« *Tribuna* 42.12 (1992): 24.
- Rattansi, Ali. *Racism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Ryan, Tim A. *Calls and Responses: The American Novel of Slavery Since Gone with the Wind*. ZDA: Louisiana State University Press, 2008.
- Sova, Dawn B. *Banned Books: Literature Suppressed on Social Grounds, Revised Edition*. New York: Facts on File Inc, 2006.
- Strmčnik, Marjana. *Konstrukcija drugega in razvoj rasizma med 1848 in 1948 v slovenskih tiskanih medijih : ali je mogoče iz zamorca narediti belega človeka? (Dom in svet, 1904)* (neobjavljeno diplomsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2012.
- Svetina, Peter. »Cenzura v prevodih mladinske književnosti v času socializma.« *Odperta okna: komparativistika in prevajalstvo: Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu*. Ur. Martina Ožbot, Darko Dolinar in Tone Smolej. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 2009. 263–276.
- Škerlj Bjožoj. »Kako pojmuje sodobna antropologija človeške rase.« *Življenje in svet* (19. november 1933): 562–564.
- – –. O človeških rasah in o rasizmu. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1949.
- Toury, Gideon. *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics, 1980.
- Urbanczyk, Aaron. "Huckleberry Finn as an American Epic." Twain, Mark: *Adventures of Huckleberry Finn*. Ur. Mary R. Reichardt. San Francisco: Ignatius Press, 2009. 379–394.
- van Leuven-Zwart, Kitty M. "Translation and Original: Similarities and Dissimilarities, I." *Target* 1.2 (1989): 151–181.

- van Leuven-Zwart, Kitty M. "Translation and Original: Similarities and Dissimilarities, II." *Target* 2.1 (1990): 69–95.
- Weissbrod, Rachel. Coping with Racism in Hebrew Literary Translation. *Babel* 54.2 (2008): 171–186.
- Young, Elizabeth. *Disarming the Nation: Women's Writing and the American Civil War*. Chicago: The University of Chicago Press, 1999.
- Zajc, Marko in Janez Polajnar. *Naši in vaši: iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2012.

Translating Racist Discourse about Black People into Slovenian

Keywords: American literature / translation / Slovenian translations / Blacks / dark-skinned / racism / Beecher-Stowe, Harriet / Twain, Mark / Mitchell, Margaret / Steinbeck, John

This article deals with the issue of how racist discourse about black people has been translated into Slovenian. While the research focused on the novels *Uncle Tom's Cabin*, *The Adventures of Tom Sawyer*, *Adventures of Huckleberry Finn*, *Gone with the Wind* and *Of Mice and Men*, which were translated into Slovenian several times, other relevant works were also examined; 35 translations were analysed altogether. Both the strategy for translating explicitly racist discourse and the strategy for translating terms used for denoting black people were analysed. In all analysed pre-World War II translations, originally pejorative terms for black people were fully neutralised, and this practice has largely continued in post-War translations; even in cases when preserving the original negative connotation of a certain term would have been crucial for preserving the effect of the source text. The translation strategy for a particular literary work was mainly dependent on the target readership: in translations of children's literature racist terms were neutralised more thoroughly than in translations of literature for adults. In comparison to other translations, both explicitly racist discourse and racist terms were most frequently preserved in translations of works by black writers. Negative remarks and stereotypes about black people were also fully preserved in all analysed pre-World War II translations, when racist views were still quite acceptable in Slovenian society, while post-War strategies were again more diverse; explicitly racist discourse was sometimes censored in translations of children's literature, whereas in translations of literature for adults it was preserved—with

some exceptions. It can thus be concluded that many works entered the Slovenian literary system in a less racist form, but while in pre-World War II translations only racist terminology was neutralised, in post-War translations explicitly racist discourse was also often perceived as problematic and therefore censored.

August 2014